

MICHAŁ CZELNY

ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRAWONOKANONICZNA LEKARZA
ZA REALIZACJĘ OBOWIĄZKÓW USTAWOWYCH
ZAWARTYCH W ART. 39
USTAWY O ZAWODACH LEKARZA I LEKARZA DENTYSTY

Kodeks Etyki Lekarskiej w art. 2 § 2 stanowi: „powołaniem lekarza jest ochrona życia i zdrowia ludzkiego, zapobieganie chorobom, leczenie chorych oraz niesienie ulgi w cierpieniu; lekarz nie może posługiwać się wiedzą i umiejętnością lekarską w działaniach sprzecznych z tym powołaniem”¹.

W niniejszym artykule autor podejmuje się próby odpowiedzi na pytanie: jaka jest odpowiedzialność prawnokanoniczna lekarza za realizację obowiązków ustawowych zawartych w art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry²? Czy lekarz zaciąga jakąkolwiek sankcję prawnokanoniczną, a jeśli tak, to jaką za odmowę świadczeń niezgodnych z jego właściwie formowanym sumieniem przy jednoczesnym zachowaniu spoczywających na nim ustawowych obowiązków? Czy ustawowe obowiązki z art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry noszą znamię współuczestnictwa wobec niedozwolonych moralnie zabiegów medycznych? Ponadto, odpowiadając na postawione wyżej

Ks. mgr lic. MICHAŁ CZELNY – asystent Katedry Kościelnego Prawa Karnego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: michas_cz@wp.pl

¹ Kodeks Etyki Lekarskiej z dnia 14 grudnia 1991 r., [w:] http://www.oil.org.pl/xml/nil/wladze/str_zl/zjazd7/kel [dostęp: 22.03.2014].

² Dz. U. z 2011 r. Nr 277, poz. 1634.

pytania zostanie uwzględniony przede wszystkim Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.³, a szczególnie kan. 1398 KPK/83 – przestępstwo aborcji.

Wobec analizowanego problemu badawczego autor ograniczy się jedynie do problemowego obowiązku wynikającego z art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, który można już na wstępie nazwać obowiązkiem informacyjnym. Polega on na tym, że lekarz wstrzymując się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, powinien udzielić informacji, o możliwości dokonania tego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym. Materią wykraczającą poza temat artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie: kto może zwolnić z sankcji prawnokanonicznej jeśli zostanie ona zaciągnięta przez lekarza, a także szerokie zagadnienie dotyczące kwestii zastosowania wyżej wspomnianego obowiązku informacyjnego wobec sprzedaży środków wczesnoporonnych.

1. TREŚĆ ART. 39

USTAWY O ZAWODACH LEKARZA I LEKARZA DENTYSTY A DOKTRYNA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO

Na podstawie art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry lekarz może powstrzymać się od wykonywania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, z zastrzeżeniem art. 30, z tym, że winien obligatoryjnie udzielić informacji o możliwości dokonania tego świadczenia u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym oraz uzasadnić i odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby ma ponadto obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego⁴. Należałoby w tym miejscu zaznaczyć, że lekarz winien zawsze udzielić pomocy medycznej, jeśli zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia, oraz w innych przypadkach niecierpiących zwłoki (zob. art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry).

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; *Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład Polski zatwierdzony przez Konferencje Episkopatu, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁴ Podobne obowiązki mają w prawie polskim pielęgniarki i położne (art. 12 ustawy z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej – Dz. U. Nr 174, poz. 1039 z późn. zm.). Pielęgniarki i położne dodatkowo zobowiązane są do niezwłocznego uprzedzenia pacjenta lub jego przedstawiciela ustawowego bądź opiekuna faktycznego o takiej odmowie. Zob. art. 12 ust. 3 ustawy o zawodach pielęgniarki i położnej.

Przepis art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, wyznaczając ramy uprawnienia lekarza do działania zgodnego ze swoim sumieniem, pokazuje, że sumienie lekarskie jest zarówno kategorią etyczną, jak i prawną⁵. Ponadto, powyższy przepis stara się pogodzić ze sobą dwie racje: z jednej strony ochronę moralności lekarskiej poprzez stworzenie odpowiednich norm pozwalających mu rozwiązać ewentualny konflikt pomiędzy jego etyką a normą prawną, a także z drugiej strony ochronę dobra, czy interesu pacjenta w postaci np. ochrony zdrowia, prawa do urodzenia dziecka z ciężkim i nieodwracalnym upośledzeniem⁶.

Na wskazany wyżej przepis art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry mogą powoływać się wszyscy lekarze, zarówno wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby, jak i prowadzący indywidualną lub grupową praktykę lekarską⁷.

Powoływanie się lekarzy na przepis art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry określa się „klauzulą sumienia”. Klauzula sumienia jest to odmowa wykonania obowiązku nałożonego zgodnie z prawem, z powołaniem się na przekonania religijne lub moralne⁸. Swoją podstawę prawną klauzula sumienia ma ugruntowaną w obowiązującej Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.⁹, gdzie w art. 53 ust. 1 prawodawca postanowił: „każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii”. Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1991 r.¹⁰ wolność sumienia i wyznania obejmuje nie tylko prawo do reprezentowania swobodnie wybranego światopoglądu. Wynika z niej przede wszystkim prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, a w konsekwencji także wolność od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu. Wobec powyż-

⁵ Zob. E. Zielińska, *Komentarz do art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry*, [w:] *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz*, red. E. Zielińska, wyd. 2, Warszawa 2014, s. 692.

⁶ Zob. Tamże.

⁷ Zob. tamże, s. 697.

⁸ Zob. P. Stanisławski, *Klauzula sumienia*, [w:] A. Mezgłowski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, wyd. 3 rozszerzone i zaktualizowane, Warszawa 2011, s. 117-118; zob. szerzej: J. Savulescu, *Conscientious objection in medicine*, „British Medical Journal” 332 (2006), s. 294-297, [w:] http://www.bep.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0010/9487/Conscientious_Objection-final_from_site.pdf [dostęp: 21.03.2014]; D. Sulmasy, *What is conscience and why is respect for it so important?*, „Theoretical Medicine and Bioethics” 29 (2008), s. 135-149, [w:] https://pmr.uchicago.edu/sites/pmr.uchicago.edu/files/uploads/Sulmasy,%20What%20is%20conscience%20and%20why%20is%20respect%20important_0.pdf [dostęp: 21.03.2014]; K. Pawlikowska, *Klauzula sumienia: rozważania prawnomoralne*, [w:] <http://www.prawoimedycyna.pl/?str=artykul&id=176> [dostęp: 21.03.2014]; E. Zielińska, *Klauzula sumienia*, „Prawo i Medycyna” 1 (2003), s. 30, [w:] <http://www.prawoimedycyna.pl/?str=artykul&id=1132> [dostęp: 21.03.2014].

⁹ Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

¹⁰ Orzeczenie TK z dnia 15 stycznia 1991 r., U 8/90, OTK 1991, Nr 1, poz. 8.

szego, w prawie polskim obowiązują unormowania wyraźnie przewidujące powołanie się na klauzulę sumienia¹¹, a dotyczy to m. in. lekarzy.

Według stanowiska Komitetu Bioetyki przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk sumienie może posiadać jedynie osoba fizyczna; nie mają go instytucje i organizacje. Stąd, prawo do odmowy wykonania świadczenia zdrowotnego ze względu na głos sumienia może przynależeć wyłącznie osobom fizycznym – indywidualnym lekarzom, pielęgniarkom i położnym. Powoływanie się na klauzulę sumienia przez placówki ochrony zdrowia, czyli podmioty lecznicze w rozumieniu ustawy z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej¹² – należy uznać za nadużycie, niezgodne z celem tej organizacji¹³.

Lekarze, powołując się na przepis art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, tzn. na klauzulę sumienia, winni spełnić nałożone przez ustawodawcę odpowiednie warunki w nim wymienione. Są nimi: wskazanie pacjentowi realnych możliwości uzyskania świadczenia niezgodnego z sumieniem lekarskim u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym oraz uzasadnienie i odnotowanie tego faktu odmowy w dokumentacji medycznej¹⁴. Dalsze rozważania dotyczyć będą jedynie pierwszego, kontrowersyjnego obowiązku, tj. wskazania pacjentowi, gdzie może uzyskać świadczenie niezgodne z sumieniem lekarza. Autor podziela stanowiska prawników, że obciążenie lekarza obowiązkiem wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym nie wydaje się właściwe¹⁵. Uznając prawo lekarza do powstrzymania się od udzielenia świadczenia zdrowotnego sprzecznego z jego sumieniem, nie powinno go jednocześnie obligować do pośredniego udziału w dokonaniu takiego zabiegu przez innego lekarza lub dokonania go w innym podmiocie leczniczym¹⁶.

Katechizm Kościoła Katolickiego¹⁷ naucza, że życie ludzkie od chwili naturalnego poczęcia powinno być szanowane i chronione w sposób absolutny. Już od

¹¹ Są nimi: możliwość wypełnienia obowiązku wojskowego w formie zastępczej oraz prawo powołania się na klauzulę sumienia przez lekarzy i pomocniczy personel medyczny. Zob. Stanisz, *Klauzula sumienia*, s. 117-123.

¹² Dz. U. Nr 112, poz. 654 z późn. zm.

¹³ *Stanowisko Komitetu Bioetyki przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk nr 4/2013 z dnia 12 listopada 2013 roku w sprawie tzw. klauzuli sumienia*, pkt 15, [w:] <http://www.bioetyka.pan.pl/images/stories/Pliki/Stanowisko%20KB%20nr%204-2013.pdf> [dostęp: 21.03.2014].

¹⁴ Zob. Zielińska, *Komentarz do art. 39 ustawy o zawodach lekarza*, s. 699.

¹⁵ Por. Stanisz, *Klauzula sumienia*, s. 119.

¹⁶ Zob. tamże, s. 119-120; J. Pawlikowski, *Prawo do wyrażania sprzeciwu sumienia przez personel medyczny – problemy etyczno-prawne*, [w:] <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=32&i=3&m=22&z=0&n=3&k=5> [dostęp: 21.03.2014].

¹⁷ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 [dalej cyt.: KKK].

pierwszej chwili swego istnienia istota ludzka powinna mieć przyznane prawa osoby, wśród nich nienaruszalne prawo każdej niewinnej istoty do życia (KKK 2270). Kościół od początku twierdził, że jest złem moralnym każde spowodowane przerwaniem ciąży. Nauczanie na ten temat pozostaje niezmiennie. Bezpośrednie przerwanie ciąży, to znaczy zamierzone jako cel i środek, jest głęboko sprzeczne z prawem moralnym. Bóg – Pan życia, powierzył ludziom wzniosłą posługę strzeżenia życia, którą człowiek powinien wypełniać w sposób godny siebie. Należy więc z największą troską ochraniać życie od samego jego poczęcia; przerwanie ciąży, jak i dzieciobójstwo są okropnymi przestępstwami (KKK 2271). Niezbywalne prawo do życia każdej niewinnej istoty ludzkiej stanowi „element konstytutywny społeczeństwa cywilnego i jego prawodawstwa” (KKK 2273).

W encyklice Jana Pawła II *Evangelium vitae* z dnia 25 marca 1995 r. papież przypomina, iż aborcja „jest – niezależnie od tego, w jaki sposób zostanie dokonana – świadomym i bezpośrednim zabójstwem istoty ludzkiej w początkowym stadium jej życia, obejmującym okres między poczęciem a narodzeniem”¹⁸.

Kongregacja Nauki Wiary w Instrukcji *Donum vitae* z dnia 22 lutego 1987 r. stanowi, że istota ludzka powinna być szanowana i traktowana jako osoba od chwili swojego naturalnego poczęcia i dlatego od tej samej chwili należy uznać jej prawa osoby, a wśród nich nade wszystko nienaruszalne prawo każdej niewinnej istoty ludzkiej do życia¹⁹. Powyższą myśl potwierdza także Instrukcja Kongregacji Nauki Wiary *Dignitas personae* z dnia 8 września 2008 r., gdzie już z pierwszego jej zdania wynika, że każdej istocie ludzkiej, od naturalnego poczęcia aż po naturalną śmierć, należy się godność²⁰.

Powyższe nauczanie Kościoła zawiera także Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski „O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek” przyjęta na 361 Zebraniu Plenarnym Konferencji Episkopatu Polski w Warszawie w dniu 5 marca 2013 r.²¹ oraz Stanowisko zespołu ekspertów Konferencji

¹⁸ J a n P a w e ł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995), nr 58, AAS 87 (1995), s. 467; tłum. polskie: „L'Osservatore Romano” 4 (16) 1995; zob. J. A r i a s, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty prawa polskiego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1045 [dalej cyt.: *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*].

¹⁹ Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Donum vitae* o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania (22.02.1987), AAS 80 (1988), s. 79; tłum. polskie: „L'Osservatore Romano” 3 (1987).

²⁰ Tenże, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych (8.09.2008), AAS 100 (2008), s. 1; tłum. Polskie: „L'Osservatore Romano” 1 (309) 2009.

²¹ Konferencja Episkopatu Polski, *O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek, Warszawa 2013 r.*, [w:] http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5066.1.O_wyzwaniach_

Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia z dnia 14 lutego 2014 r.²² Zespół ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia stoi na stanowisku, że „do zaprzeczenia istocie klauzuli sumienia prowadziłaby sytuacja, gdyby lekarz odmawiając wykonania świadczenia zdrowotnego ze względu na obiektywne sumienia, był zobowiązany do zapewnienia realizacji tego świadczenia przez innego, konkretnie wskazanego lekarza lub podmiotu leczniczego, gdzie takie świadczenie jest wykonywane. Podobny wymóg w zasadzie zmuszałby lekarza do aktywnego poszukiwania miejsca, gdzie pacjent będzie realizować świadczenie. Nie wolno warunkować korzystania z klauzuli sumienia tym, czy lekarz podejmując decyzję o odmowie udzielenia świadczenia zapewni jego realizację przez inną osobę lub podmiot” (pkt 12). Z wniosków cytowanego Stanowiska wynika, że „obowiązek wskazania realnej możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym (...) nie ma charakteru warunku, który decydowałby o możliwości skorzystania przez lekarza z klauzuli sumienia. Jest to tylko dodatkowy obowiązek spoczywający na lekarzu w przypadku powołania się na klauzulę sumienia” (pkt 14). Wreszcie, konkluzja zawiera: „zespół ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych z niepokojem przyjmuje kolejne próby przeformułowania podstawowych kategorii związanych z godnością człowieka, jego podmiotowością i odpowiedzialnością moralną, relacji między lekarzem i pacjentem, w tym rozumienia autonomii pacjenta względem obowiązków i praw lekarza” (pkt 16).

Wobec powyższego Stanowiska można zauważyć trafne spostrzeżenia odnośnie do relacji powoływania się przez lekarzy na klauzulę sumienia w zabiegach niezgodnych z ich właściwie uformowanym sumieniem a nałożonym na nich ustawowym obowiązkiem wynikającym z art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry – wskazaniem realnych możliwości uzyskania tego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym. Autor podziela cytowane wyżej Stanowisko, iż wspomniany ustawowy obowiązek informacyjny nie może mieć charakteru warunku, który decydowałby o możliwości skorzystania przez lekarza z klauzuli sumienia, a co za tym idzie lekarze nie musieliby wskazywać innego lekarza lub inny podmiot leczniczy, który dokonałby wskazane świadczenie

bioetycznych_przed_którymi_stoi_współczesny_człowiek.html [dostęp: 18.03.2014]; zob. Stowarzyszenie „Diakonia Ruchu Światło-Życie”, *O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek*, Katowice 2013.

²² Stanowisko zespołu ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia, [w:] http://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x75565/stanowisko-zespołu-ekspertów-kep-ds-bioetycznych-w-sprawie-klauzuli-sumienia/ [dostęp: 21.03.2014].

medyczne. Tak przyjęte rozwiązanie pozwoliłoby odpowiedzieć na dylematy moralne lekarzy, którzy powołując się na klauzule sumienia odmawiają wykonywania zabiegów niezgodnych z ich sumieniem. Aczkolwiek, dla całościowego ujęcia problematyki badań nad art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty należało by w tym miejscu przejść na grunt KPK/83.

2. KARY PRAWNOKANONICZNE ZA PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ŻYCIU I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA

2.1. PRAWNOKANONICZNA RELACJA GRZECH-PRZESTĘPSTWO

Na gruncie prawa kanonicznego ważną kwestią jest rozróżnienie dwóch pojęć: grzech i przestępstwo. Stąd, aby mówić o prawnokanonicznej odpowiedzialności każdej osoby wierzącej (także lekarza), która podlega przepisom KPK/83 należałoby w pierw dokonać krótkiej analizy tych dwóch pojęć i odpowiedzieć na pytanie: kiedy taka osoba popełnia grzech a kiedy przestępstwo?

Mimo iż KPK/83 nie podaje definicji przestępstwa, to niemniej mając na uwadze kan. 1321, 1399 oraz 1401, 2° KPK/83 można zdefiniować przestępstwo na gruncie prawa kanonicznego. Przestępstwem jest zewnętrzne i ciężko poczytalne na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej, naruszenie ustawy lub nakazu, obwarowanego sankcją karną. W tak przyjętym określeniu przestępstwa można wyróżnić trzy elementy:

- 1) Przestępstwo jest aktem zewnętrznym. Akt, czyli czyn przestępczy obejmuje działanie zabronione lub zaniechanie działania nakazanego przez ustawę lub nakaz. Zewnętrzny, tzn. podpadający pod zmysły (widzialny, słyszalny, dotykalny) Do jego zaistnienia wystarcza choćby czyn tajny. Myśl, zamiar, uczucia i inne stany wewnętrzne nie mogą być podmiotem odpowiedzialności karnej zgodnie z zasadą *cogitationis poenam nemo patitur* (nikt nie podlega karze za swoje myśli), choć mogą one być grzechem. Ponadto, sama chęć naruszenia porządku prawnego nie jest jeszcze przestępstwem.
- 2) Zgodnie z regułą prawa karnego *nullum crimen, nulla poena sine lege poenali praevia* (nie ma przestępstwa, nie ma kary, bez uprzedniej ustawy karnej) warunkiem koniecznym do stwierdzenia, że dany czyn stanowi przestępstwo jest zakaz (lub nakaz) działania zawarty w ustawie obowiązującej w momencie działania sprawcy.

- 3) Czyn ciężko poczytalny na skutek winy umyślnej lub nieumyślnej jest przypisaniem czynu przestępczego sprawcy, za który jest odpowiedzialny przed kompetentną władzą.

Podsumowując można stwierdzić, że czyn spełniający powyższe elementy kształtujące przestępstwo jest czynem o bezprawiu kryminalnym ciężko poczytalnym²³.

Natomiast grzech stoi na przeszkodzie do celu, jaki ma osiągnąć każdy chrześcijanin w Kościele ustanowionym przez Chrystusa, tj. uświęcenie i zbawienie. Osiągnięcie tego celu dokonuje się w społeczności ukonstytuowanej jako Lud Boży. Kościół, swoją misję wypełnia w dwóch zakresach: zewnętrznym – poprzez kościelne prawo kanoniczne, a w nim i kościelne prawo karne i wewnętrznym (sakramentalnym) – poprzez sakrament pokuty (spowiedź). Granica między tymi dwoma władzami zależy od tego, czy jest ona sprawowana w sakramencie pokuty, czy poza nim. Nie oznacza to jednak, że tak samo przebiega w rozróżnieniu grzech-przestępstwo. Grzech jest bowiem konstytutywnym elementem przestępstwa rozumianego w świetle KPK/83. Dlatego można podać w tym miejscu trzy elementy niezbędne do prawnokarnego ujęcia przestępstwa w stosunku do grzechu:

- 1) Każde przestępstwo jest grzechem ciężkim, ale nie każdy grzech ciężki jest przestępstwem;
- 2) Spośród grzechów ciężkich tylko te mogą być policzone za przestępstwo, które dokonane zostały czynem zewnętrznym (akty wewnętrzne nie mogą być tutaj brane pod uwagę) i zostały przez prawodawcę obwarowane sankcją karną;
- 3) Z zewnętrznych czynów przestępnych bierze się z kolei pod uwagę tylko te, które dla Kościoła (wiernych) są prawdziwym zgorszeniem²⁴.

²³ Zob. T. Wytrwał, *Ekskomunika za aborcję – analiza prawna*, w: <http://ekai.pl/wydarzenia/15100/ekskomunika-za-aborcje-analiza-prawna/> [dostęp: 20.03.2014].

²⁴ Zob. tamże. Zob. szerzej: J. Krukowski, F. Lempa, *Księga VI. Sankcje w Kościele*, [w:] W. Wójcik, J. Krukowski, F. Lempa, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. IV, Lublin 1987, s. 111-280; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV: *Dobra doczesne Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1990; J. Syryjczyk, *Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2008; tenże, *Pojęcie przestępstwa w świetle kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 28 (1985), nr 1-2, s. 85-96; E. Sztafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. IV, Warszawa 1986; A. Mizicki, *Podmiot sankcji karnych w Kościele łacińskim*, [w:] *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, red. A. Dębiński, P. Stanisławski, T. Barankiewicz [i in.], Lublin 2013, s. 1069-1082; tenże, *Poczytalność elementem subiektywnym przestępstwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 15 (2005), nr 1, s. 417-435; tenże, *Okoliczności modyfikujące odpowiedzialność karną w przepisach Kościoła łacińskiego*, [w:] *Fides-Veritas-Iustitia. Księga Pamiątkowa dedykowana*

2.2. PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ŻYCIU I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA

KPK/83 dotyczy jedynie wiernych Kościoła łacińskiego (kan. 1). Włączenie do Kościoła Chrystusowego nabywa osoba na mocy przyjęcia sakramentu chrztu św. (kan. 96). Wobec powyższego, wszelkim karom kanonicznym na gruncie KPK/83 będzie podlegał jedynie człowiek ochrzczony. Doprecyzowaniem w tej materii jest kan. 11, który stanowi, że „ustawom czysto kościelnym podlegają ochrzczeni w Kościele katolickim lub do niego przyjęci”. Przyjęcie do Kościoła katolickiego może nastąpić m.in. przez wyznanie wiary lub deklarację przyjęcia do Kościoła. Stąd, jakiegokolwiek sankcje prawnokanoniczne, o których niżej, będą dotyczyć osób ochrzczonych, należących do Kościoła łacińskiego²⁵. *A contrario*, jeśli lekarz nie należy do Kościoła katolickiego, tym samym nie zaciąga żadnych sankcji prawnokanonicznych przewidzianych w KPK/83.

Tytuł VI, księgi VI zatytułowanej „Sankcje w Kościele” KPK/83 (kan. 1397-1398), wymienia przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka. Są nimi: zabójstwo, porwanie, przetrzymywanie siłą lub przy użyciu podstępów, poważne okaleczenie lub zranienie (kan. 1397) oraz aborcja dokonana. Przestępstwo aborcji dokonanej popełnia się zawsze, ilekroć dokonuje się działania bezpośrednio ukierunkowanego na zabicie płodu, znajdującego się albo w łonie matki, albo poza nim, oraz osiąga się zamierzony skutek (kan. 1398)²⁶. W przedmiocie zainteresowania uwaga zwrócona zostanie jedynie na przestępstwo wymienione jako aborcja dokonana.

Kan. 1398 KPK/83 stanowi, że „kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa”. J. Arias komentując ten przepis napisał, że przestępstwo aborcji „popełnia się zawsze, ilekroć

Księdzu Biskupowi Antoniemu Stankiewiczowi, red. P. Stanisław, L. Adamowicz, M. Greszta-Telusiewicz, Lublin 2013, s. 163-175; t e n ż e, *Wina podstawą odpowiedzialności karnej w prawie Kościoła łacińskiego*, [w:] *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 373-384; G. L e s z - c z y Ń s k i, *Pojęcie poczytalności w prawie karnym Kościoła*, „Prawo Kanoniczne” 47 (2004), nr 1-2, s. 93-110.

²⁵ KPK/83 w kan. 11 poza odniesieniem się do statusu członka Kościoła katolickiego, tj. wiernego, zawiera jeszcze dwa tradycyjne elementy konieczne do uznania, że dany podmiot podlega normom nakazującym prawa kanonicznego stanowionego, czyli ludzkiego. Są nimi: 1) wystarczające używanie rozumu (wymóg wynikający z prawa naturalnego) oraz 2) ukończenie siódmego roku życia. Zob. P. L o m b a r d í a, *Komentarz do Księgi I, Tytuły I-III Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 74.

²⁶ Zob. A r i a s, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*, s. 1044.

dokonywane jest działanie bezpośrednio ukierunkowane na zabicie płodu (...) oraz osiąga się zamierzony skutek”²⁷.

Od strony medycznej, czyn określany jako przerwanie ciąży oznacza „jakikolwiek niedozwolony zabieg, zmierzający wprost do usunięcia z łona matki płodu niezdolnego do samodzielnego życia”²⁸. Sposób dokonania czynu przestępczego może być różnoraki np. przez dokonanie zabiegu lekarskiego, przy pomocy środków farmakologicznych, przez zastosowanie spirali domacicznej, jak również przez dokonywanie mechanicznych zabiegów (uderzenia w brzuch, skoki z wysokości, podnoszenie ciężkich przedmiotów, intensywne uprawianie sportu zmierzającego do przerwania ciąży). Sposób wykonania zabiegu jest obojętny, liczy się tutaj zamiar przestępczy, w skutek którego nienarodzone dziecko przestaje żyć²⁹.

Papieska Komisja ds. Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa kanonicznego (od 2000 r. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych) w dniu 23 maja 1988 r. udzieliła odpowiedzi, że aborcja w rozumieniu kanonicznego prawa karnego, to śmierć płodu ludzkiego zadana w jakikolwiek sposób od chwili poczęcia³⁰.

W tym miejscu należy wspomnieć, że przestępstwo aborcji jest przestępstwem materialnym, co oznacza, że istnieje ścisłe powiązanie czynu ze skutkiem. Dotyczy tego także norma kan. 1398 KPK/83. Stąd, zaistnienie skutku należy do istoty czynu aborcji. Dlatego, jeżeli ktoś tylko usiłował dokonać przerwania ciąży, a ostatecznie porzucił ten zamiar, jest wolny od odpowiedzialności karnej. W zakresie winy moralnej bierze się pod uwagę zamiar przestępczy, a więc mamy tu do czynienia z odpowiedzialnością moralną, czyli o grzechu, a nie o czynie przestępnym³¹.

Stąd też analizowany ustawowy obowiązek informacyjny lekarza powołującego się na klauzulę sumienia jest czynem radykalnie złym i na *forum internum* jest grzechem.

²⁷ Zob. tamże.

²⁸ Zob. S z t a f r o w s k i, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. IV, s. 364; W y t r w a ł, *Ekskomunika za aborcję*.

²⁹ Zob. W y t r w a ł, *Ekskomunika za aborcję*.

³⁰ Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych wypowiedziała się negatywnie wobec pytania: czy przez aborcję, o której mowa w kan. 1398 KPK/83 należy rozumieć jedynie usunięcie niedojrzałego płodu. Zaś pozytywne stanowisko zajęła wobec pytania: czy dobrowolne pozbawienie życia niedojrzałego płodu, „dokonane jakimkolwiek sposobem i w którymkolwiek momencie od chwili poczęcia” podlega pod przepis kan. 1398 KPK/83. Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, *Responsiones ad proposita dubia*, II.1. (23.05.1988), AAS 80 (1988), s. 1818; tłum. Polskie: *Dodatek. Część I. Interpretacje autentyczne kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego*, [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, s. 1327.

³¹ Zob. W y t r w a ł, *Ekskomunika za aborcję*.

Kluczowym pytaniem jest kwestia: czy lekarz powstrzymując się od dokonania zabiegu aborcji powołując się na klauzulę sumienia, a tym samym realizując obowiązek ustawowy udzielenia informacji, u jakiego innego lekarza, lub w jakim innym podmiocie leczniczym ciężarna kobieta może dokonać tego zabiegu, należy do kategorii współsprawcy w czynie niedozwolonym i czy tym samym zaciąga na siebie karę kanoniczną za przestępstwo aborcji z kan. 1398 KPK/83?

2.3. KARY ZA PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO ŻYCIU I WOLNOŚCI CZŁOWIEKA

Kara kanoniczna w świetle KPK/83 ma charakter duszpasterski, ponieważ jej celem jest zachowanie moralności całego Kościoła oraz dobra samego winowajcy. Dlatego sprawujący władzę wykonawczą winni z niej korzystać tylko wtedy, gdy jest ta kara konieczna do obrony porządku prawnego w Kościele³². I tak, karą za przestępstwa wymienione w kan. 1397 KPK/83 są nakładane kary ekspiacyjne, częściowo określone – pozbawienia i zakazy – *ferendae sententiae*, nakazane³³, zaś za przestępstwo określone w kan. 1398 KPK/83 zaciąga się sankcję karna – cenzurę (ekskomunikę) *latae sententiae*³⁴.

Prawodawca w kan. 1312 § 1 rozróżnia sankcje karne na: kary poprawcze, czyli taksatywnie wyliczone cenzury: ekskomunika, interdykt i suspensa (odnosząca się jedynie do osób duchownych), oraz kary ekspiacyjne wyliczone egemplarycznie w kan. 1336. Wobec przestępstwa przerwania ciąży wymienia się karę poprawczą, jaką jest ekskomunika. Ekskomunika (łac. *excommunicatio*) oznacza wyłączenie. Stąd kara ekskomuniki na gruncie KPK/83 polega na wyłączeniu (wykluczeniu) chrześcijanina ze społeczności wiernych, ze wszystkimi skutkami przewidzianymi w KPK/83³⁵.

³² Zob. kan. 1317 i 1341 KPK/83; zob. także: A r i a s, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*, s. 983.

³³ Zob. A r i a s, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*, s. 1044.

³⁴ Zob. tamże, s. 1045.

³⁵ Wspólnota wiernych w Kościele ma zarówno swoją podstawę ontologiczną – chrzest, której to nigdy się nie traci, jak również dwojaki wymiar – mistyczny i jurydyczny, które to mogą być utracone niezależnie od siebie, z różnych powodów. Wspólnotą mistyczną (nadprzyrodzoną) jest wspólnota, która jednoczy wiernego z Kościołem – Mistycznym Ciałem Chrystusa. Zapewnia ona wiernemu uczestnictwo w darze łaski uświęcającej i miłości. Wyraża się ona najpełniej w tajemnicy świętych obcowania. Traci się ją częściowo wskutek popełnienia grzechu, a całkowicie poprzez utratę wiary. Wspólnota zaś jurydyczna łączy wiernego z Kościołem rozumianym jako społeczność widzialna. Wyraża się ona przez uczestnictwo w całości relacji prawnych, które są uściślane poprzez konkretne prawa i obowiązki. Traci się ją w następstwie aktu konstytutywnego prawowitej władzy, która pozbawia konkretnych praw wyraźnie wskazanych w KPK/83. Ekskomunika w rozumieniu KPK/83 odnosi się do utraty „wspólnoty jurydycznej”. Jest karą za przestępstwa szczególnie

Ekskomunika może być nałożona mocą samego prawa (*latae sententiae*), wobec której stosuje się przepisy kan. 1331 § 1 KPK/83 oraz wymierzona lub deklarowana (*ferendae sententiae*), wobec której stosuje się przepisy kan. 1331 § 2 KPK/83³⁶. Na podstawie kan. 1331 § 1 KPK/83 ekskomunikowanemu zabrania się: 1) jakiegokolwiek udziału posługiwania w sprawowaniu Ofiary eucharystycznej lub jakichkolwiek innych obrzędach kultu; 2) sprawować sakramenty i sakramentalia oraz przyjmować sakramenty; 3) sprawować urzędy kościelne lub posługi albo jakiegokolwiek inne zadania, bądź wykonywać akty rządzenia (dotyczy to tych, którzy mają święcenia w Kościele). Jak można zauważyć, ekskomunika wiążąca mocą samego prawa nie zabrania przyjmowania sakramentaliów, np. błogosławieństwa.

Warto tu zwrócić uwagę na kan. 1331 § 1, 2°, który zabrania ekskomunikowanemu min. przyjmować sakramenty. Stąd, lekarz jeśli zaciągnie na siebie karę ekskomuniki *latae sententiae* nie może przystąpić np. do Komunii św. do momentu uzyskania zwolnienia z tej kary w czasie sakramentalnego rozgrzeszenia podczas spowiedzi – forum wewnętrzne lub zdjęcia tej kary u kompetentnego zwierzchnika – forum zewnętrzne. KPK/83 udziela na stałe pewne uprawnienia do uwalniania od kar w zakresie sakramentalnym. Dotyczą one tylko kar *latae sententiae* i kar poprawczych.

Kary *latae sententiae* (z mocy samego prawa) są stosowane w nielicznych przypadkach, a przede wszystkim wobec przestępstw szczególnie ciężkich. Do nich zalicza się takie, które niosą z sobą poważne zgorszenie, lub wobec których

ciężkie, co nakłada popelnienie grzechu śmiertelnego, który niszczy przynajmniej częściowo „wspólnotę mistyczną”. Zob. Tamże, s. 1002.

³⁶ Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich z 1990 r. [dalej cyt.: KKKW] podaje odpowiednik do omawianego kanonu z KPK/83. Jest nim przepis kan. 1450 § 2 KKKW, który za spowodowanie aborcji nakłada karę ekskomuniki większej, a wobec duchownego zastosowanie także innych kar, nie wyłączając depozycji, czyli wydalenia ze stanu duchownego. Przepisy KKKW podają rozróżnienie ekskomunik na: ekskomunikę mniejszą, czyli karę kościelną zabraniającą przed wszystkim przyjmowania Komunii św. (zob. kan. 1431 KKKW), oraz ekskomunikę większą, czyli karę kościelną zabraniającą jakiegokolwiek udziału posługiwania w sprawowaniu Ofiary Eucharystycznej lub jakichkolwiek innych obrzędach kultu, sprawowania sakramentów i sakramentaliów oraz przyjmowania sakramentów, jak również sprawowania kościelnych urzędów lub posług, jakichkolwiek innych zadań oraz wykonywania aktów władzy rządzenia (zob. kan. 1434 KKKW). Wobec powyższego można zauważyć, że kara ekskomuniki większej nakładana w świetle norm KKKW nie różni się w skutkach niczym od ekskomuniki *latae sententiae* nakładaną przez KPK/83. W KKKW dodana jest jedynie kara depozycji wobec duchownego. Zob. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich. Promulgowany przez papieża Jana Pawła II*, Lublin 2002; zob. L. A d a m o w i c z, *Słownik wybranych terminów*, [w:] *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, s. 916.

sprawcy nie można skutecznie ukarać za pomocą kar *ferendae sententiae*. Cenzury, o których mowa wyżej, a zwłaszcza cenzurę ekskomuniki, winno się nakładać z umiarem i tylko w odniesieniu do poważnych przestępstw³⁷.

Według KKK formalne współdziałanie w przerywaniu ciąży stanowi poważne wykroczenie. Kościół nakłada kanoniczną karę ekskomuniki za to przestępstwo przeciwko życiu ludzkiemu. „Kto powoduje przerwanie ciąży, po zaistnieniu skutku, podlega ekskomunice wiążącej mocą samego prawa”, „przez sam fakt popełnienia przestępstwa”, na warunkach przewidzianych przez prawo. Kościół nie zamierza przez to ograniczać zakresu miłosierdzia. Ukazuje ciężar popełnionej zbrodni, szkodę nie do naprawienia wyrządzoną niewinnie zamordowanemu dziecku, jego rodzicom i całemu społeczeństwu (KKK 2272).

Wobec analizowanej w tym miejscu kwestii sprawcy przestępstwa przerywania ciąży należy wspomnieć, że dogmatyka prawa kościelnego dzieli wszystkich sprawców na dwie grupy: fizycznych i moralnych. Do sprawców fizycznych zalicza się tutaj matkę, która albo sama stosuje środki farmakologiczne lub środki fizyczne (zewnątrz) mające na celu przerwać ciążę, albo poddaje się zabiegowi. Następnie, do tej grupy sprawców fizycznych zalicza się także wszystkich tych, którzy dokonują zabiegu, czyli stosują środki wprost zmierzające do przerywania ciąży, np. lekarzy, pielęgniarki, położne itp., niezależnie od tego czy działają z własnej inicjatywy, czy na zlecenie innych osób. Do tej kategorii sprawców fizycznych zalicza się wreszcie tzw. sprawców koniecznych, bez pomocy których nie doszłoby do popełnienia przestępstwa. Natomiast w kategorii sprawców moralnych przestępstwa aborcji mieszczą się wszyscy ci, którzy swoim postępowaniem, takim jak zlecenie, nakaz, dostarczenie środków, zmuszanie groźbą, skuteczną radą, namową itp. przyczyniają się skutecznie do spędzenia płodu³⁸.

Z kolei kan. 1329 § 2 KPK/83 stanowi, że „karze wiążącej mocą samego prawa dołączonej do przestępstwa podlegają współlnicy nie wymienieni w ustawie lub nakazie, jeśli bez ich udziału przestępstwo nie byłoby dokonane, a kara jest tej natury, że może ich dotyczyć”. Cytując powyższą normę kanonu można by mówić o „pośrednim” współdziałaniu w zabiegu przerywania ciąży przez lekarza, który powołując się na klauzulę sumienia nie dokonuje aborcji, ale wskazuje – zgodnie z ustawowym obowiązkiem – na innego lekarza lub inny podmiot leczniczy dokonujący tego niedozwolonego moralnie zabiegu. Dodać należy – za J. Ariasem – że współdziałanie w popełnieniu przestępstwa jest figurą prawną, która to obejmuje współpracę wielu osób fizycznych w tym samym działaniu przestęp-

³⁷ Zob. kan. 1318 KPK/83; zob. także: Arias, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*, s. 983.

³⁸ Zob. Wytrwał, *Ekskomunika za aborcję*.

czym. Racja karalności jest jedna i ta sama, ponieważ chodzi o to samo przestępstwo przypisywane w całości każdemu z przestępców z racji jego współdziałania³⁹.

Wobec powyższego, można powiedzieć, że lekarz powołując się na klauzulę sumienia odmawia przerywania ciąży, a tym samym informując o realnych możliwościach dokonania tego zabiegu u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym „pośrednio” uczestniczy w niedozwolonym moralnie zabiegu aborcji. Jednak nie można jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy zaciąga karę kanoniczną – ekskomunikę *latae sententiae* – poprzez realizację ustawowo nałożonego na niego obowiązku informacyjnego. Lekarz informując o realnych możliwościach dokonania zabiegu przerywania ciąży u innego lekarza lub innym podmiocie leczniczym nie nakazuje ciężarnej kobiecie do pójścia i skorzystania z tej możliwości. Kobieta zdeterminowana zawsze w tym przypadku będzie dopytywać się lekarza o realne możliwości przeprowadzenia tego zabiegu. Kobieta zaś żyjąca zgodnie z zasadami moralnymi może przemyśleć sprawę, a wtedy jest to element, który pozwoliłby na odstąpienie przez nią od dokonania zabiegu aborcji.

Okoliczności modyfikujące karalność, wynikające z elementu obiektywnego przestępstwa, jednakowo dotyczą wszystkich współdziałających. Te natomiast, które wynikają z elementu subiektywnego przestępstwa, dotyczą tylko tego, do którego się odnoszą⁴⁰. Stąd, nie możemy automatycznie mówić o zaciągnięciu ekskomuniki *latae sententiae* przez lekarza, który realizuje ustawowy obowiązek informacyjny o realnych możliwościach dokonania zabiegu przerywania ciąży u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym, ale każdy przypadek należy rozpatrywać osobno.

W kontekście przeanalizowanych przepisów KPK/83 można także dodać, że ekskomunika, podobnie jak i inne cenzury (interdykt i suspensa), może być nałożona tylko na osoby fizyczne⁴¹, zaś wobec przestępstwa aborcji rozumianego na gruncie KPK/83, tylko w przypadku zaistnienia skutku, jakim jest dokonanie zabójstwa dziecka poczętego. Stąd, kara ekskomuniki *latae sententiae* nie dotyczy podmiotu leczniczego, który także bierze udział jako instytucja w zabiegu przerywania ciąży, o ile będzie wskazany na podstawie obowiązku ustawowego poinformowania przez lekarza powołującego się na klauzulę sumienia.

*

Lekarz katolik, żyjący wiarą, z właściwie uformowanym sumieniem, może uchylić się od przeprowadzenia świadczeń moralnie niedozwolonych (np. zabieg

³⁹ Zob. A r i a s, *Komentarz do Księgi VI „Sankcje w Kościele” KPK/83*, s. 1000.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże, s. 1001.

przerywania ciąży). Jednakże powołując się na swoje przekonania religijne (klauzula sumienia) winien on zachować ustawowe obowiązki zawarte w art. 39 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Pośród nich znajduje się, analizowany w niniejszym artykule, kontrowersyjny w praktycznym zastosowaniu obowiązek informacyjny, tj. wskazanie możliwości uzyskania przez pacjenta świadczenia niezgodnego z sumieniem lekarza u innego lekarza, lub w innym podmiocie leczniczym.

Wyżej wskazany obowiązek informacyjny pozostaje w jawnej sprzeczności z zasadą wolności sumienia i jego ochrony. Powoduje on w rzeczywistości „złamanie” sprzeciwu sumienia, zmuszając do „pośredniego” udziału w niez zaakceptowanej procedurze, np. w przerwaniu ciąży. Autor podziela Stanowisko Zespołu ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia z dnia 14 lutego 2014 r. które wskazało, że „do zaprzeczenia istocie klauzuli sumienia prowadziłyby sytuacja, gdyby lekarz odmawiając wykonania świadczenia zdrowotnego ze względu na obiekcję sumienia, był zobowiązany do zapewnienia realizacji tego świadczenia przez innego, konkretnie wskazanego lekarza lub podmiotu leczniczego, gdzie takie świadczenie jest wykonywane. Podobny wymóg w zasadzie zmuszałby lekarza do aktywnego poszukiwania miejsca, gdzie pacjent będzie realizować świadczenie. Nie wolno warunkować korzystania z klauzuli sumienia tym, czy lekarz podejmując decyzję o odmowie udzielenia świadczenia zapewni jego realizację przez inną osobę lub podmiot” (pkt 12).

Podsumowując, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy na gruncie prezentowanych przepisów KPK/83, lekarz realizując obowiązek informacyjny wynikający z art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry zaciąga karę kanoniczną ekskomuniki *latae sententiae* na mocy kan. 1398 KPK/83. W tej kwestii należałoby rozpatrywać każdy przypadek z osobna.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa kościelnego

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład Polski zatwierdzony przez Konferencje Episkopatu, Poznań 1984.
- Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II. promulgatus (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-1363; Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, Lublin 2002.
- Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994.
- Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995), AAS 87 (1995), s. 401-522; tłum. Polskie: *L'Osservatore Romano* 4 (16) 1995, s. 4-50.

- Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Donum vitae* o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania (22.02.1987), AAS 80 (1988), s. 70-102; tłum. polskie: *L'Osservatore Romano* 3 (1987), s. 19-24.
- Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja *Dignitas personae* dotycząca niektórych problemów bioetycznych (8.09.2008), AAS 100 (2008), s. 858-887; tłum. Polskie: *L'Osservatore Romano* 1 (309) 2009, s. 9-21.
- Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Authenticae Interpretando, Responsiones ad proposita dubia, II.1. (23.05.1988), AAS 80 (1988), s. 1818; tłum. Polskie: Dodatek. Część I. Interpretacje autentyczne kanonów Kodeksu Prawa Kanonicznego, [w:] Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty prawa polskiego, Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 1327.
- Konferencja Episkopatu Polski, O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek, Warszawa 2013 r., [w:] http://episkopat.pl/dokumenty/pozostale/5066.1,O_wyzwaniach_bioetycznych_przed_ktorymi_stoi_wspolczesny_czlowiek.html [dostęp: 18.03.2014].
- Stanowisko zespołu ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia, [w:] http://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x75565/stanowisko-zespołu-ekspertow-kep-ds-bioetycznych-w-sprawie-klauzuli-sumienia/ [dostęp: 21.03.2014].

Źródła prawa państwowego

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. Nr 112, poz. 654 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty (Dz. U. z 2011 r. Nr 277, poz. 1634).
- Ustawa z dnia 15 lipca 2011 r. o zawodach pielęgniarki i położnej (Dz. U. Nr 174, poz. 1039 z późn. zm.).
- Kodeks Etyki Lekarskiej z dnia 14 grudnia 1991 r., [w:] http://www.oil.org.pl/xml/nil/wladze/str_zl/zjazd7/kel [dostęp: 22.03.2014].
- Stanowisko Komitetu Bioetyki przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk nr 4/2013 z dnia 12 listopada 2013 roku w sprawie tzw. klauzuli sumienia, [w:] <http://www.bioetyka.pan.pl/images/stories/Pliki/Stanowisko%20KB%20nr%204-2013.pdf> [dostęp: 21.03.2014].

Orzecznictwo

- Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 15 stycznia 1991 r. (U 8/90, OTK 1991, Nr 1, poz. 8.).

Literatura

- Adamowicz Leszek: Słownik wybranych terminów, [w:] Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich. Promulgowany przez papieża Jana Pawła II, Lublin 2002, s. 915-918.
- Arias Juan: Komentarz do kan. 1398 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., [w:] Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechnie i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty prawa polskiego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 983-1046.

- Krukowski Józef, Lempa Florian, Księga VI. Sankcje w Kościele, [w:] Walenty Wójcik, Józef Krukowski, Florian Lempa, Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., t. IV, Lublin 1987, s. 111-280.
- Leszczyński Grzegorz: Pojęcie poczytalności w prawie karnym Kościoła, *Prawo Kanoniczne* 47 (2004), nr 1-2, s. 93-110.
- Lombardía Pedro: Komentarz do kan. 11, [w:] Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty prawa polskiego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 67-90.
- Miziński Artur: Okoliczności modyfikujące odpowiedzialność karną w przepisach Kościoła łacińskiego, [w:] Fides-Veritas-Iustitia. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Biskupowi Antoniemu Stankiewiczowi, red. P. Stanisław, L. Adamowicz, M. Greszta-Telusiewicz, Lublin 2013, s. 163-175.
- Miziński Artur: Poczytalność elementem subiektywnym przestępstwa, *Roczniki Nauk Prawnych* 15 (2005), nr 1, s. 417-435.
- Miziński Artur: Podmiot sankcji karnych w Kościele łacińskim, [w:] Abiit, non obit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD, red. A. Dębiński, P. Stanisław, T. Barankiewicz [i in.], Lublin 2013, s. 1069-1082.
- Miziński Artur: Wina podstawą odpowiedzialności karnej w prawie Kościoła łacińskiego, [w:] Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, Dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin, red. A. Zakręta, A. Sosnowski, Kraków 2013, s. 373-384.
- Pawlikowska Katarzyna: Klauzula sumienia: rozważania prawno-moralne, [w:] <http://www.prawoimedycyna.pl/?str=artykul&id=176> [dostęp: 21.03.2014].
- Pawlikowski Jakub: Prawo do wyrażania sprzeciwu sumienia przez personel medyczny – problemy etyczno-prawne, [w:] <http://www.incet.uj.edu.pl/dzialy.php?l=pl&p=32&i=3&m=22&z=0&n=3&k=5> [dostęp: 21.03.2014].
- Pawluk Tadeusz: Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. IV: Dobra doczesne Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy, Olsztyn 1990.
- Savulescu Julian: Conscientious objection in medicine, *British Medical Journal* 332 (2006), s. 294-297, [w:] http://www.bep.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0010/9487/Conscientious_Objection-final_from_site.pdf [dostęp: 21.03.2014].
- Stanisław Piotr: Klauzula sumienia, [w:] Artur Mezglewski, Henryk Mieształ, Piotr Stanisław, Prawo wyznaniowe, wyd. 3 rozszerzone i zaktualizowane, Warszawa 2011, s. 117-123.
- Sulmasy Daniel: What is conscience and why is respect for it so important?, *Theoretical Medicine and Bioethics* 29 (2008), s. 135-149, [w:] https://pmr.uchicago.edu/sites/pmr.uchicago.edu/files/uploads/Sulmasy,%20What%20is%20conscience%20and%20why%20is%20respect%20important_0.pdf [dostęp: 21.03.2014].
- Syryjczyk Jerzy: Pojęcie przestępstwa w świetle kodeksu prawa kanonicznego Jana Pawła II, *Prawo Kanoniczne* 28 (1985), nr 1-2, s. 85-96.
- Syryjczyk Jerzy: Sankcje w Kościele. Część ogólna. Komentarz, Warszawa 2008.
- Sztafrowski Edward: Podręcznik prawa kanonicznego, t. IV, Warszawa 1986.
- Wytrwał Tomasz: Ekskomunika za aborcję – analiza prawna, [w:] <http://ekai.pl/wydarzenia/x15100/ekskomunika-za-aborcje-analiza-prawna/> [dostęp: 20.03.2014].
- Zielińska Eleonora: Klauzula sumienia, *Prawo i Medycyna* 1 (2003), s. 30, [w:] <http://www.prawoimedycyna.pl/?str=artykul&id=1132> [dostęp: 21.03.2014].

Zielińska Eleonora: Komentarz do art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, [w:] Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz, red. E. Zielińska, wyd. 2, Warszawa 2014, s. 691-702.

**ODPOWIEDZIALNOŚĆ PRAWNOKANONICZNA LEKARZA
ZA REALIZACJĘ OBOWIĄZKÓW USTAWOWYCH ZAWARTYCH W ART. 39
USTAWY O ZAWODACH LEKARZA I LEKARZA DENTYSTY**

S t r e s z c z e n i e

Art. 39 ustawy z dnia 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry stanowi, że lekarz może powstrzymać się od wykonywania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, z zastrzeżeniem art. 30, z tym, że winien obligatoryjnie udzielić informacji o możliwości dokonania tego świadczenia u innego lekarza lub w podmiocie leczniczym oraz uzasadnić i odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący swój zawód na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby ma ponadto obowiązek przedniego powiadomienia na piśmie przełożonego. Lekarz nie może skorzystać z realizacji powyższej normy prawnej, jeśli zwłoka w udzieleniu pomocy lekarskiej mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia, oraz w innych przypadkach niecierpiących zwłoki (zob. art. 30 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry).

Zgodnie z powyższym, lekarze mogą odmówić wykonania świadczeń medycznych niezgodnych z ich właściwie uformowanym sumieniem lekarskim, powołując się na ich przekonania religijne lub moralne. Konstrukcję taką określa się mianem klauzuli sumienia, która pozostaje w sprzeczności z obowiązkiem wymienionym w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry – udzielenie informacji o możliwości dokonania takiego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym.

W niniejszym artykule podjęto próbę odpowiedzi na pytanie: jaka jest odpowiedzialność prawnokanoniczna lekarza za realizację obowiązków ustawowych zawartych w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry? Czy lekarz zaciąga jakąkolwiek sankcję prawnokanoniczną, a jeśli tak to jaką za odmowę świadczeń niezgodnych z jego właściwie uformowanym sumieniem przy jednoczesnym zachowaniu spoczywających na nim ustawowych obowiązków? Czy ustawowe obowiązki z art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry noszą znamię współuczestnictwa wobec niedozwolonych moralnie zabiegów medycznych?

Rozważania ograniczono do problemowego na gruncie prawa kanonicznego jednego z obowiązków wymienionych w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry – obowiązku informacyjnego, polegającego na odmowie wykonania świadczenia niezgodnego z sumieniem lekarza (klauzula sumienia) przy jednoczesnym poinformowaniu pacjenta o wykonaniu tego świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym. Obciążenie lekarza obowiązkiem wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym nie wydaje się właściwe. Powyższa myśl została potwierdzona przez Zespołu ekspertów Konferencji Episkopatu Polski ds. bioetycznych w sprawie klauzuli sumienia z dnia 14 lutego 2014 r., który stoi na stanowisku, że „do zaprzeczenia istocie klauzuli sumienia prowadziłyby sytuacja, gdyby lekarz odmawiając wykonania świadczenia zdrowotnego ze względu na obiekcję sumienia, był zobowiązany do zapewnienia realizacji tego świadczenia przez innego, konkretnie wskazanego lekarza lub podmiotu leczniczego, gdzie takie świadczenie jest wykonywane. Podobny wymóg w zasadzie zmuszałby lekarza do aktywnego poszukiwania miejsca, gdzie pacjent będzie realizować świadczenie. Nie wolno warunkować korzystania z klauzuli sumienia tym, czy lekarz podejmując decyzję o odmowie udzielenia świadczenia zapewni jego realizację przez inną osobę lub podmiot” (pkt 12).

Od strony moralnej obowiązek informacyjny zawarty w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry powoduje w rzeczywistości „złamanie” sprzeciwu sumienia, zmuszając do pośredniego udziału w niezaakceptowanej procedurze, np. w przerwaniu ciąży. Realizacja tego obowiązku przez lekarza jest czynem radykalnie złym i na *forum internum* jest grzechem. Zaś, od strony prawnej nie możemy jednoznacznie stwierdzić, czy lekarz realizując powyższy obowiązek informacyjny zaciąga karę kanoniczną ekskomuniki *latae sententiae* na mocy kan. 1398 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. W tej kwestii należałoby rozpatrywać każdy przypadek z osobna.

Słowa kluczowe: prawo wyznaniowe, klauzula sumienia, Kodeks Prawa Kanonicznego.

CANONICAL-LEGISLATIVE RESPONSIBILITY OF THE PHYSICIAN
FOR THE IMPLEMENTATION OF THE STATUTORY OBLIGATIONS CONTAINED
IN ARTICLE 39 OF THE ACT ON PROFESSIONS OF DOCTOR AND DENTIST

S u m m a r y

Article 39 of the Law of 5.12.1996 on the professions of doctor and dentist is that your doctor may refrain from performing health provisions being at odds with his conscience, subject to art. 30, he must obligatorily provide information on the possibility of this benefit from another physician or medicinal entity and justify and record this fact in the medical records. A doctor performing profession on the basis of his employment or in the service has a duty to inform the supervisor beforehand. The doctor can not take advantage of the implementation of the above legal standards, if the delay in giving medical aid could lead to danger of loss of life, serious injury or serious health disorder, and in other cases of urgency (see Art. 30 of the Act on professions of doctor and dentist).

Accordingly, doctors can refuse to perform medical services inconsistent with their formed medical conscience, referring to their religious and moral beliefs. The structure is called the conscience clause, which is in contradiction with the obligation referred to in Art. 39 of the Act on professions of doctor and dentist – for information on the possibility of such benefit from another physician or other medical entity.

In this article, the attempt has been taken to answer the question: what is the physician's canonical-legislative responsibility for implementation of statutory obligations contained in Art. 39 of the Act on professions of doctor and dentist? Does the physician apply any canonical-legislative penalty, and if so, what's the refusal of benefits incompatible with his properly formed conscience while having statutory responsibilities? Are the statutory obligations of Art. 39 of the Act on professions of doctor and dentist inconsistent with morally unacceptable medical treatment?

Considerations are limited to the problem on the basis of canon law, one of the obligations set out in Art. 39 of the Act on professions of doctor and dentist – obligation to provide information involving the refusal of a provision contrary to the conscience of the doctor (the conscience clause), at the same time informing the patient about the implementation of this provision from another physician or other therapeutic entity. Making the doctor liable to the duty to indicate the real possibilities to get health provisions from other doctor or a medical representative seems to be appropriate. The above-mentioned idea has been confirmed by the bioethics experts of the Polish Episcopate on the issue of conscience clause from 14 February 2014 which states: “to deny conscience clause would lead the situation, if the doctor refusing to comply with health benefits due to objection of conscience, was required to ensure the implementation of this provision by another, specifically designated medical or therapeutic entity where such provision is made. A similar requirement would force the physician to actively seek a place where the patient will realize the benefit. The use of the

conscience clause cannot be conditioned, whether the doctor making the decision to refuse the provision will ensure its implementation by another person or entity” (point 12).

From the moral point of view, the obligation to provide information contained in Art. 39 of the Act on professions of doctor and dentist will actually “break” conscientious objection, forcing the indirect participation in unaccepted procedures, such as abortion. The implementation of this obligation by the doctor is an act radically wrong and the *forum internum* is a sin. And, from the legal side, we can not unambiguously determine whether the doctor carrying out the above information obligation incurs the penalty of excommunication *latae sententiae* on the basis of canon 1398 Code of the Canon Law of 1983. Therefore, every case should be examined individually.

Key words: religious rights, conscience clause, Code of the Canon Law.